

**SYSTEM OF PREVENTION, EARLY DETECTION AND
PSYCHOPROPHYLAXIS OF CHILDHOOD TRAUMA**

Kayliyeva Aziza Zakirovna

Master's student at Asian International
University Bukhara region, Bukhara city

Annotation. The article highlights the importance of preventing childhood psychological trauma, ensuring early detection, and implementing systematic psychoprophylactic measures. Risk factors that negatively affect a child's emotional and social development are analyzed, and the role of diagnostic tools such as ACE and CTQ in early identification is emphasized. The study also substantiates the significance of fostering emotional safety within the family and educational environments, as well as developing resilience in children as a key component of psychoprophylaxis.

Keywords: Childhood trauma, early detection, psychoprophylaxis, risk factors, emotional safety, ACE, resilience.

**BOLALIKDAGI TRAVMALARNI OLDINI OLISH, ERTA ANIQLASH VA
PSIXOPROFILAKTIKA TIZIMI**

Qayliyeva Aziza Zakirovna

Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti
Buxoro viloyati, Buxoro shahri

Annotatsiya. Maqolada bolalik davridagi psixologik travmalarni oldini olish, ularni erta aniqlash va tizimli psixoprofilaktika choralarining ahamiyati yoritiladi. Bolaning emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan risk omillari tahlil qilinib, ACE va CTQ kabi diagnostik mezonlarning erta identifikatsiyadagi roli ko'rsatib beriladi. Shuningdek, oilada va ta'lim muhitida emotsional xavfsizlikni ta'minlash hamda bolalarda rezilyensiyani rivojlantirishning psixoprofilaktik ahamiyati asoslanadi.

Kalit so'zlar: Bolalik travmasi, erta aniqlash, psixoprofilaktika, risk omillari, emotsional xavfsizlik, ACE, rezilyensiya.

СИСТЕМА ПРОФИЛАКТИКИ, РАННЕГО ВЫЯВЛЕНИЯ И ПСИХОПРОФИЛАКТИЗА ДЕТСКОЙ ТРАВМЫ

Кайлиева Азиза Закировна

Магистрант Азиатского международного
университета. Бухарская область, город Бухара

Аннотация. В статье подчеркивается важность предотвращения детской психологической травмы, ее раннего выявления и систематических психопрофилактических мер. Анализируются факторы риска, негативно влияющие на эмоциональное и социальное развитие ребенка, и показана роль диагностических критериев, таких как ACE и CTQ, в ранней диагностике. Также обосновывается психопрофилактическая важность обеспечения эмоциональной безопасности в семье и образовательной среде и развития у детей устойчивости.

Ключевые слова: Детская травма, ранняя диагностика, психопрофилактика, факторы риска, эмоциональная безопасность, ACE, устойчивость.

Bolalik davridagi psixologik travmalar shaxsning keyingi hayotidagi ruhiy rivojlanish, affektiv barqarorlik, shaxslararo munosabatlar sifati va umumiy hayot farovonligi uchun hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Erta yoshda olingan zo'ravonlik, e'tiborsizlik, hissiy rad etilish, oiladagi doimiy ziddiyatlar, beqaror tarbiya modeli yoki psixososial stress omillari bolaning markaziy asab tizimiga kuchli ta'sir ko'rsatib, uning neyropsixologik rivojlanishida qaytarilmas iz qoldirishi mumkin. Bunday tajribalar bolada xavfsizlik hissining buzilishi, haddan tashqari hushyorlik, qo'rquv reaksiyalarining kuchayishi, affektiv o'zgaruvchanlik, xavotirli yoki beqaror bog'lanish modeli, impulsivlik, o'z-o'zini past baholash, disosiativ tendensiyalar va ijtimoiy moslashuvning qiyinlashuvi kabi Belgilarni keltirib chiqaradi. Shu jihatdan

qaraganda, bolalik travmasi nafaqat shaxsning ichki psixologik dunyosiga, balki uning kelajakdagi ijtimoiy roliga, kasbiy moslashuviga va emotsional farovonligiga ham uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy yondashuvlar travmalarni oldini olishni biopsixososial model doirasida ko'rib chiqadi. Oilada sog'lom psixologik iqlim yaratish, ota-onalarning emotsional yetukligi va pedagogik kompetentligini oshirish, oila a'zolari o'rtasida konstruktiv muloqotni rivojlantirish bolalik travmasining asosiy profilaktik choralaridan biri hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida bolalar uchun emotsional xavfsiz, qabul qiluvchi, qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish, zo'ravonlikning har qanday shakliga nisbatan "nol toqat" tamoyilini joriy etish, pedagoglarning psixologik sezgirligini kuchaytirish ilmiy jihatdan samarali deb topilgan. Ijtimoiy tadqiqotlar barqaror ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimiga ega oilalarda travma xavfi ancha past bo'lishini, iqtisodiy qiyinchilik, ota-onalarning migratsiyasi, oiladagi alkogol yoki giyohvandlik kabi omillar mavjud bo'lganda esa xavf keskin oshishini ko'rsatmoqda. Shu sababli profilaktika tizimi favqulodda vaziyatga emas, balki oldindan ogohlantirishga, risk guruhlarini erta aniqlashga va ularni ijtimoiy-psixologik resurslar bilan ta'minlashga qaratilgan bo'lishi zarur.

Travmalarni erta aniqlash tizimi ko'p qirrali bo'lib, unda klinik suhbat, kuzatuv, pedagogik baholash, shaxsiy va oilaviy anamnez tahlili, psixometrik o'lchovlar hamda neyropsixologik baholash kabi metodlar qo'llaniladi. ACE — salbiy bolalik tajribalari indeksi — bolaning hayotida yuzaga kelgan stress omillari soni va kuchini baholashda eng ishonchli vositalardan biri bo'lib xizmat qiladi. CTQ esa travmatik tajribani hissiy, jismoniy, jinsiy zo'ravonlik va e'tiborsizlik kabi kategoriyalar bo'yicha aniq tasniflaydi. SDQ va shunga o'xshash skrining vositalari bolaning xulq-atvori, emotsional holati va ijtimoiy ko'nikmalari bo'yicha signal belgilarini erta bosqichda aniqlashga imkon yaratadi. Erta aniqlash mexanizmi orqali bola hali travmaning chuqur oqibatlari shakllanmasdan turib, unga psixologik yordam ko'rsatish imkoniyati oshadi. Bu esa

chuqur psixologik jarohatlarning shakllanishi, emotsional buzilishlarning ildiz otishi va munosabatlardagi barqaror buzilishlarning rivojlanishini samarali tarzda oldini oladi.

Psixoprofilaktika tizimi bolaning psixologik rezilyensiyasini shakllantirishga, ya'ni uning stressga bardoshliligi, moslashuvchanligi, emotsional o'zini boshqarish qobiliyati va ichki himoya mexanizmlarini mustahkamlashga qaratilgan integrativ yondashuvdir. Rezilyensiya zamonaviy psixologiyada shaxsning murakkab hayotiy vaziyatlarga moslasha olish, qayta tiklana bilish va salbiy hodisalar fonida ham psixologik barqarorligini saqlab qolish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Bunday qobiliyatning asoslari aynan bolalik davrida shakllanadi va oilaviy muhit, ta'lim jarayoni, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash hamda individual temperament omillari bilan chambarchas bog'liqdir. Psixoprofilaktik ishlar doirasida bolalarning emotsional savodxonligini rivojlantirish alohida o'rin tutadi. Emotsiyalarni taniy olish, ularni boshqarish, konstruktiv tarzda ifoda etish va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish shaxsning keyingi ijtimoiy muvaffaqiyati uchun asos yaratadi. Shuningdek, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari — impulsni nazorat qilish, kechinmalarni tartibga solish, stressni boshqarish va vaziyatni baholay olish qobiliyatlari — bolani murakkab hayotiy holatlardan chiqib ketishga yordam beruvchi psixologik tamoyillardir. Konfliktlarni konstruktiv hal etish, muomala madaniyati, ijobiy ijtimoiy aloqalarni shakllantirish kabi ko'nikmalar esa bolaning jamoadagi o'rnini mustahkamlab, salbiy xatti-harakatlar ehtimolini kamaytiradi.

Ta'lim muassasalarida "travma-informatsion yondashuv"ni joriy etish profilaktik ishlarning muhim komponenti bo'lib, bu yondashuv pedagoglarning bolalar xulq-atvoridagi yashirin signal va simptomlarni to'g'ri talqin qilishiga imkon yaratadi. Bunda o'qituvchilar travma xatti-harakatning ildizi sifatida namoyon bo'lishi mumkinligini bilib, bolani jazolash yoki tanqid qilishga emas, balki uni qo'llab-quvvatlashga, xavfsiz muhit yaratishga va emotsional ehtiyojlarini tushunishga intiladilar. Bunday yondashuv

nafaqat bolada xavfsizlik hissini kuchaytiradi, balki maktabning umumiy psixologik iqlimini sog'lomlashtiradi. Bolalik travmalarining ijtimoiy xarajatlari juda yuqori bo'lib, ular ruhiy salomatlik buzilishlari, o'quvdagi sustlik, ijtimoiy moslashuvda uzilishlar, tajovuzkorlik, deviant xulq-atvor hamda kelajakda iqtisodiy faollikning pasayishi kabi oqibatlar orqali jamiyatning barcha qatlamiga ta'sir qiladi. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, bolalik travmasiga duchor bo'lgan shaxslar o'smirlilik va kattalik davrida depressiya, tashvish buzilishlari, substance abuse, delinkvent xulq va bandlikdagi beqarorlik kabi muammolarni ko'proq namoyon qiladilar. Shu nuqtai nazardan, erta aralashuvning ahamiyati nihoyatda katta bo'lib, u chuqur psixologik jarohatlarning shakllanishining oldini oladi, shaxsning psixik salomatligini himoya qiladi va kelajakdagi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka zamin yaratadi.

Profilaktika tizimining samaradorligi uning erta, tizimli va kompleks tarzda qo'llanilishiga bog'liqdir. Oilaviy qo'llab-quvvatlash dasturlari, maktab psixologlari faoliyati, sog'lom muloqot madaniyatini targ'ib qilish, tarbiya jarayonida ijobiy intizom texnikalarini joriy etish, jamoat resurslari bilan bolalarni qo'llab-quvvatlash kabi choralar kelajak avlodning emotsional farovonligi va psixologik barqarorligini mustahkamlaydi. Shunday qilib, psixoprofilaktika tizimi bolalik travmalarini kamaytirish, ruhiy salomatlikni mustahkamlash va jamiyatning sog'lom psixologik muhitini yaratishda strategik ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study: Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults. American Journal of Preventive Medicine, 1998. – 245–258 p.
2. Bernstein, D. P., Fink, L. Childhood Trauma Questionnaire: A Retrospective Self-Report Manual. San Antonio: The Psychological Corporation, 1998. – 28 p.

3. Goodman, R. The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Research Note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 1997. – 581–586 p.
4. Bronfenbrenner, U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge: Harvard University Press, 1979. – 330 p.
5. van der Kolk, B. A. *Developmental Trauma Disorder: Toward a Rational Diagnosis for Children with Complex Trauma Histories*. *Psychiatric Annals*, 2005. – 401–408 p.
6. Perry, B. D., Szalavitz, M. *The Boy Who Was Raised as a Dog: And Other Stories from a Child Psychiatrist's Notebook*. New York: Basic Books, 2006. – 275 p.
7. Masten, A. S. *Ordinary Magic: Resilience Processes in Development*. *American Psychologist*, 2001. – 227–238 p.
8. Cicchetti, D., Toth, S. L. *Child Maltreatment*. *Annual Review of Clinical Psychology*, 2005. – 409–438 p.
9. Anda, R. F., Porter, L. E., Brown, D. W. *Inside the Adverse Childhood Experiences Study*. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 2020. – 274–283 p.
10. National Child Traumatic Stress Network (NCTSN). *Trauma-Informed Schools Training Package*. Los Angeles, CA, 2017.
11. Shonkoff, J. P., Garner, A. S. *The Lifelong Effects of Early Childhood Adversity and Toxic Stress*. *Pediatrics*, 2012. – 232–246 p.
12. Rutter, M. *Resilience in the Face of Adversity*. *British Journal of Psychiatry*, 1985. – 598–611 p.
13. <http://ziyonet.uz>
14. <http://edu.uz>
15. <http://journal.edu.uz>
16. <http://adabiyot.uz>
17. <http://namm.uz>